

Надежда Д. Јовић.

О језику путописа Поклоњеније гробу Господњу (1734)
 Андреја Петковића. Центар за црквене студије, Ниш, 2017.

Године 2017. Центар за црквене студије у Нишу објавио је књигу *О језику путописа Поклоњеније гробу Господњу (1734) Андреја Петковића*, чији је аутор Надежда Д. Јовић. Из *Речи унапред* (7–8) сазнајемо да је она резултат вишегодишњег рада аутора на проучавању језика путописа Андреја Петковића из 1734. године. Књигу сачињава дванаест поглавља: I. *Увод* (9–11), II. *Графија* (12–31), III. *Правопис* (32–40), IV. *Фонетске особине* (41–59), V. *Морфолошке особине* (60–86), VI. *Неке синтаксичке одлике* (87–103), VII. *Дијалекти у путопису Андреја Петковића* (104–134), VIII. *О лексици* (135–150), IX. *Закључна разматрања* (151–154), X. *Цитирана литература* (155–160), XI. *Summary* (161–163), XII. *Резюме* (164–167).

У *Уводу* (9–11) су наведени основни подаци о проучаваном рукопису и његовом аутору. Истакнуто је да је овај путопис, који се данас чува у Националном архиву Румуније, први пут објављен тек 2008. године, као и да је његов аутор по пореклу вероватно био Банаћанин, а по професији учитељ. Према речима Надежде Д. Јовић, значај *Поклоњенија гробу Господњу* је „не само у томе што попуњава празнину у српској књижевној и културној историји и што представља споменик из најкасније фазе употребе српскословенског као књижевног језика код Срба већ и у томе што, будући писан српским народним језиком, доноси податке значајне за формирање слике о шумадијско-војвођанском дијалекту у то доба” (10–11).

Предмет другог поглавља (12–31) јесте анализа графичких особина путописа *Поклоњеније гробу Господњу*. Аутор најпре даје списак графема коришћених у поменутом рукопису, а потом и њихов палеографски опис. У оквиру овог поглавља пажња је посвећена и обележавању вокала *a*, *o*, *y*, *u* и вокалног *p* и вокалног *l* (19–22), обележавању сонаната *j*, *љ*, *њ* (23–27), као и обележавању сугласника *ћ*, *ђ*, *џ* и сугласничке групе *шт* (27–28). Један део поглавља (29–30) бави се писањем јерова, које у овом путопису није „у складу са свим правилима српскословенске традиције” (29). Анализом графичке и палеографије овог путописа аутор долази до следећих закључака (30–31): 1. писан је свакодневним српскословенским брзописом нешто упрошћеног састава, који, у начелу, палеографски одговара брзопису у српскословенском *Буквару* из 1717. године; 2. графеме *a*, *e*, *н* се, у складу са ресавским маниром, користе и за обележавање гласовних вредности *ja*, *je*, *ju*, што утиче и на писање сонаната *љ* и *њ*; 3. при обележавању вокалног *p* и вокалног *l* не користе се јерови; 4. графема *ω* се употребљава у иницијалној позицији, у финалној позицији у облицима радног глаголског придева мушког рода и

у медијалној позицији у речима страног порекла; 5. јерови (ь, њ) се пишу на крају речи, а изостају у предлозима и префиксима с(-), к(-), в(-).

Поглављем о правопису (32–40) обухваћене су следеће појаве: састављено и растављено писање речи (32–34), обележавање гласовних промена (34–35), писање скраћеница (35–37), подела речи на крају реда (37–38), удвојено писање самогласника и сугласника (38) и писање акценатских знакова (38–40). Део о састављеном и растављеном писању речи показује да се у путопису Андреја Петковића јавља велики број примера састављеног писања проклитика и енклитика са речју са којом чине акценатску целину (вапотокъ, нтакоџи). У путопису се спорадично срећу и примери растављеног писања сложеница (доцелн града, нконо писаць). Следећи део поглавља бави се бележењем једначења сугласника по звучности (тешко), асимилације у групи -мь- (рнднани), дисимилације сугласника (мога), упрошћавања сугласничких група (ншарано) и африкатизације (гџндани). Анализом писања скраћеница дошло се закључка да су речи у овом рукопису скраћене на уобичајен начин (помоћу титле, покривала и надредних слова), али и да писање скраћеница није рађено пажљиво, већ по писарским навикама и у брзини. Надежда Д. Јовић у овом поглављу примећује и да је при подели речи на крају реда углавном поштована старословенска пракса, да је удвојено писање вокала и консонаната у овом рукопису ретко, као и да су надредни акценатски знакови (благи спирит и периспомена) у њему бележени, али не потпуно доследно. У *Закључним напоменама о правопису* (40) изнета је претпоставка да је упрошћавање граfiјског система у овом споменику последица намере аутора, а не случајног огрешења о норму српскословенског језика.

Четврто поглавље (41–59) посвећено је најзначајнијим вокалским и консонантским фонетским појавама уоченим у рукопису. У одељку посвећеном вокалима говори се о вокализацији полугласника (42–44), судбини јата (44–47), вокалном *p* и *l* (47–48), као и о губљењу вокала, покретним вокалима и замени вокала (48–49). Делом о консонантима обухваћене су следеће појаве: судбина финалног -*l* (49–50), сугласник *x* (50–52), сугласник *ʃ* (52–53), јотовања (53–55), сугласничке групе *чp-*, *вс-* и *кт-* (55–56), изједначавање и мешање африката (56). У *Осталим појавама у вези са сугласницима* (56–58) представљени су примери асимилације, дисимилације, губљења сугласника, промене *љн > јн* и уклањања резултата друге палатализације. Општи закључак аутора (58–59) јесте да у путопису Андреја Петковића има и српскословенских фонетских црта (вокализација слабог полугласника, чување вокалног *l* и финалног -*l*, рефлекси *шт*, *жд* у старом јотовању дентала, невршење новог јотовања и чување група *чp-* и *вс-*), и рускостловенских фонетских црта (вокализација полугласника у духу руске редакције старословенског језика, рускостловенски рефлекси вокалног *p*), и фонетских црта у духу народног језика (замена полугласника вокалом *a*, екавска замена јата са икавизмима шумадијско-војвођанског типа, замена вокалног *l* вокалом *y*, прелаз финалног -*l* у *o*, консонанти *ћ* и *ѣ* као резултати старог јотовања дентала, вршење новог и специјалног јотовања и др.). У путопису су уочени и примери фонетских појава типичних за банатске говоре (хунгаризам *тороњ*, мешање префикса *пре-* и *при-* (преближн), губљење вокала (коњма), изједна-

значању 'бити, постојати, налазити се', које представљају својеврстан гречизам, као и употреби пасива у Петковићевом путопису. У одељку о синтакси реченице издвојене су независне саставне реченице са везницима *и, а, те* и *пак(и)* и зависне релативне и узрочне реченице. Истакнуто је да релативне реченице у *Поклоњенију* долазе са везницима *који, и, где, што, те, идеже, егоже*, а узрочне са везницима *зашто* и *бо*. У једином одељку овог поглавља посвећеном стилским карактеристикама (*Стилска средства* (98–101)) било је речи о архаизацији текста, постигнутој употребом партикуле *-же*, апсолутног датива и партиципских конструкција, о инверзији, честој у именичким синтагмама, као и о полисиндету, који настаје услед честе употребе напоредних реченица са везником *и*.

У седмом поглављу ове књиге (104–134) било је речи о хомогеној диглосији, уочљивој у свим споменицима насталим пре Вукове реформе. Ово поглавље је подељено на две целине: *Особине банатских говора у Поклоњенију* (104–119) и *Српскословенске одлике језика путописа* (119–134). Овим целинама обухваћене су регистроване фонетске и морфолошке особине банатских говора, односно српскословенског језика. Одељком о фонетским особинама банатских говора (105–113) обухваћене су екавска замена јата са икавизмима шумадијско-војвођанског типа, судбина сугласника *х* и *ф*, судбина африката, уклањање резултата друге палатализације у деклинацији именица женског рода, аналошко јотовање у облицима трпног придева и промене у сугласничким групама. Особине банатских говора уочене су и на морфолошком нивоу језика путописа (113–117) како у деклинацији (наставка *-и* у инструменталу и локативу именица мушког и средњег рода, наставка *-ми* у дативу и локативу множине личних заменица првог и другог лица и сл.) и конјугацији (футур перфективног презента), тако и у употреби непроменљивих речи (везник *зашто* у значењу 'јер', конструкција *прама* + генитив са месним значењем). Уочене фонетске и морфолошке особине народног говора, по речима Надежде Д. Јовић, упућују на то да је аутор овог путописа пореклом био из Баната, и то из његовог тамишког дела. У делу о српскословенским фонетским особинама (119–124) било је речи о вокализацији слабог полугласника у *а*, о екавској замени јата, о чувању вокалног и финалног *л*, о групама *шт* и *жд* као рефлексима старог јотовања дентала, о чувању група *чр-* и *вс-* и о изостајању новог и специјалног јотовања у појединим примерима. Одељак *Српскословенске морфолошке црте* (104–134) пописује све особине српске редакције старословенског језика уочене у деклинацији и конјугацији, као и међу непроменљивим речима.

Лексичким истраживањем представљеним у осмом поглављу (135–150) обухваћени су слојеви лексике везани за хришћанство (136–144) и поморство (144–146) и ономастика (146–149). Сви регистровани термини у вези са хришћанством разврстани су у четири семантичка поља: основни религијски појмови (*вера, закон, Бог*), црквена хијерархија (*патријарх, митрополит, игуман*), црква и њени делови (*храм, олтар, двери*), обред (*пеније, амин, служба црковна*). Примећено је и да међу овим лексемама има највише оних које су страног порекла. У *Поклоњенију гробу Господњу* појављује се и мањи број лексема којима се именују врсте пловила (*галија,*

кораб), делови пловила (*оства, ченгел*), запослени на пловилима (*корабу начелник, крмител*) и временске прилике (*ветар, бура*). Одељак о ономастици доноси списак регистрованих антропонима (*Тира, Ана*), топонима (*Белиград, Мала Галилеја*) и лексема које служе за именовање етника и ктетика (*Латини, коптски*).

У *Закључним разматрањима* (151–154), преведеним и на енглески (161–164) и на руски језик (164–167), дат је осврт на најважније описане граfiјске, правописне, фонетске, морфолошке, синтаксичке и лексичке особине *Поклоњенија гробу Господњу*. Ово поглавље садржи и прегледно пописане српске народне и српскословенске особине уочене на различитим нивоима језичке структуре. На самом крају, Надежда Д. Јовић о проучаваном споменику каже следеће: „Иако невелик обимом, Петковићев рукопис представља занимљив и значајан језички споменик са краја српскословенске епохе, који сведочи о постојаности језичког модела у српским путописима из XVII и XVIII века, али и о бројним особинама банатских штокавских говора у првој половини XVIII века” (154).

Значај монографије посвећене путопису Андреја Петковића, доскоро непознатог јавности, огледа се у чињеници да доноси детаљан опис граfiјских, правописних, фонетских, морфолошких, лексичких, стилских и неких синтаксичких особености рукописа насталог у најкаснијој фази српскословенског језика. Наведени подаци о одликама шумадијско-војвођанских говора у првој половини XVIII века, драгоцени за нашу историјску дијалектологију, чине ову монографију још вреднијом.

Александра М. Антић¹
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

¹ aleksandraantic1993@gmail.com